

УДК 334.73:338.43.02

М. М. Лук'янова,

к. е. н., старший викладач кафедри економіки підприємства,

ВП НУБіП України "Бережанський агротехнічний інститут", м. Бережани

І. С. Гурська,

к. е. н., доцент, ВП НУБіП України "Бережанський агротехнічний інститут", м. Бережани

СІЛЬСЬКА КООПЕРАЦІЯ ЯК ОСНОВА МІСЦЕВОГО РОЗВИТКУ

M. Lukianova,

PhD, senior lecturer of department of Economics of Enterprise, Separated Subdivision of National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine Berezhany Agrotechnical Institute, Berezhany

I. Hurska,

PhD, associate professor, Separated Subdivision of National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine Berezhany Agrotechnical Institute, Berezhany

RURAL COOPERATION AS THE BASIS OF LOCAL DEVELOPMENT

У статті кооперативи показані як один із елементів інституційного середовища сільської економіки розвинутих країн світу. Визначено основні переваги створення кооперативів у контексті сталого розвитку: організація матеріально-технічного забезпечення, максимізація доходу від реалізації продукції, робіт і послуг через усунення посередників із заготівельно-збутової діяльності; сприяння зайнятості та самозайнятості населення, налагодження соціальних взаємозв'язків, розвиток соціального капіталу; впровадження екологобезпечних технологій, збереження біорозмаїття, розвиток органічного виробництва; дотримання сівозмін.

Проаналізовано динаміку наявності сільськогосподарських кооперативів та фермерських господарств в Україні. Визначено місце агрохолдингів у створенні кооперативів та розвитку місцевості. Обґрунтовано основні етапи формування кооперативу: формування взаємної довіри, спонукання до взаємодії, інтеграція. Визначено основні складові успішного кооперування в сільській місцевості: професіоналізм, ефективна організаційна структура, зобов'язання учасників, їх здібності, рівень прийняття кооперативної ідеї та співпраці, доступ до матеріальних ресурсів.

In the article cooperatives are shown as one of the elements of the rural economy institutional environment of developed countries. The main advantages of creating cooperatives in the context of sustainable development are defined: organization of material and technical support, maximization of income from the sale of products, works and services through the elimination of intermediaries from the procurement and sales activities; promotion of employment and self-employment of the population, establishment of social interactions, development of social capital; introduction of ecologically safe technologies, preservation of biodiversity, development of organic production; adherence to crop rotation.

The dynamics of the presence of agricultural cooperatives and farms in Ukraine is analyzed. The place of agroholdings in establishing cooperatives and development of the area is determined. The basic stages of formation of the cooperative are grounded: formation of mutual trust, motivation to interaction, integration. The main components of successful cooperation in the countryside are defined: professionalism, effective organizational structure, commitment of participants, their abilities, the level of adoption of a cooperative idea and cooperation, access to material resources.

Ключові слова: сільський розвиток, кооперація, взаємодія, переваги кооперації, ключові фактори успіху кооперування, кооперативна модель розвитку.

Key words: rural development, cooperation, cooperation, cooperation benefits, key success factors of cooperation, cooperative development model.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

У розвинутих країнах світу кооперативи як організаційна форма прояву співпраці товаровиробників та й просто місцевих жителів у процесі вирішення проблем їх життєдіяльності та досягнення спільних цілей є важливим елементом інституційного середовища сільської економіки.

У Бельгії, Великобританії, Польщі через систему кооперативів, реалізується понад 50% продукції молочарства, а у Нідерландах, Австрії та Данії ця частка сягає 95%. Практично 90% молокозаводів у країнах Європейського Союзу та Північної Америки є кооперативними. Через свої кооперативи фермери продають понад 60%

оливкової олії в Іспанії та Греції, 69% м'яса у Фінляндії, 72% фруктів та овочів у Бельгії, 95% зерна у Франції та Австрії зберігається на кооперативних елеваторах, що належать не посередникам, а безпосередньо товаровиробникам. У Франції близько 520 тис. працівників зайнято у кооперативах, і їх річний товарообіг становить у середньому 77—80 млрд євро, а на збут припадає близько 60% сільгосппродукції. Переробно-збутову діяльність там ведуть 3500 сільськогосподарських кооперативів. За рахунок переробних кооперативів у Франції покривається 40—45% загального обсягу продукції [1].

В Україні кооперативний рух не набув такого поширення. Натомість більшість площ сільськогосподарських угідь використовуються великими сільськогосподарськими підприємствами — агрохолдингами. У результаті таких трансформацій маємо скорочення чисельності сільського населення, високий рівень безробіття та низький рівень якості життя на селі; виснаження ґрунтів та знищення біорозмаїття.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Вагомий внесок у розвиток кооперативної тематики в аграрній науці зробили В. Андрійчук, О. Бородіна, В. Зіновчук, В. Гончаренко, О. Крисальний, М. Малік, А. Молдаван, В. Месель-Веселяк, В. Юрчишин та ін. Розкрито суть і особливості становлення сільськогосподарської обслуговуючої, споживчої, кредитної кооперації, визначено основні функції кооперації в забезпеченні ефективного розвитку сільських територій.

До кінця не вивченими залишаються проблеми формування стійкої мережі сільського розвитку, що базується на принципах взаємовигідної співпраці — кооперації, що потребує узгодження інтересів сільських жителів та аграрних товаровиробників з інтересами національної економіки та державного устрою.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою статті є обґрунтування кооперативної моделі як альтернативної стратегії сільського розвитку.

Відповідно до поставленої мети у процесі дослідження було реалізовано такі завдання: уточнено термін "сільський розвиток"; проаналізовано сучасний рівень кооперування в Україні; визначено роль агрохолдингів у створенні кооперативів; запропоновано алгоритм створення кооперативної моделі розвитку місцевих громад.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Термін "сільський розвиток" вживається на противагу терміну "міський розвиток" і передбачає постійне покращення умов життєдіяльності та рівня життя сільських жителів.

Ідея використання кооперації як стратегії успішного розвитку, особливо депресивних регіонів, не нова. Україна мала власну добру практику кооперації, започатковану ще в II пол. XIX ст. у вигляді споживчих, ощадно-позичкових товариств, хліборобських артілей, молочарських кооперативів тощо. Однак національну кооперативну мережу було фактично ліквідовано за часів радянської влади.

Відповідно до програми розвитку ООН (ПРООН) кооперації відводилася вагоме місце у постановці цілей розвитку до 60-х рр. XX ст. Стратегія включала консолідацію кооперації та участі в підприємницьких програмах, які мали позитивний вплив на рівень життя людей [2]. Тобто правдива модель розвитку ґрунтується не лише на залученні індивідуумів до процесів цього розвитку (наприклад, створення робочих місць), а й передбачає отримання ними в результаті додаткових вигод (розвиток інфраструктури, підвищення рівня життя тощо).

З точки зору реалізації концепції сталого сільського розвитку перевагами створення кооперативів можуть бути:

- економічні — організація матеріально-технічного забезпечення, максимізація доходу від реалізації продукції, робіт і послуг через усунення посередників із заготівельно-збутової діяльності;

- соціальні — сприяння зайнятості та мозаїчності населення, налагодження соціальних взаємозв'язків, розвиток соціального капіталу;

- екологічні — впровадження екологобезпечних технологій, збереження біорозмаїття, розвиток органічного виробництва; дотримання науково-обґрунтованих сівозмін.

Реалізація зазначених переваг кооперації сприятиме формуванню ефективних місцевих громад, особливо на основі сформованої мережі соціальних взаємозв'язків між учасниками кооперативного руху.

В Україні в сільській місцевості найбільш поширені сільськогосподарські виробничі та обслуговуючі кооперативи. Згідно з чинним законодавством, сільськогосподарський виробничий кооператив — це сільськогосподарський кооператив, який утворюється шляхом об'єднання фізичних осіб, які є виробниками сільськогосподарської продукції, для провадження спільної виробничої або іншої господарської діяльності на засадах їх обов'язкової трудової участі з метою одержання прибутку.

Сільськогосподарський обслуговуючий кооператив — це сільськогосподарський кооператив, що утворюється шляхом об'єднання фізичних та/або юридичних осіб — виробників сільськогосподарської продукції для організації обслуговування, спрямованого на зменшення витрат та/або збільшення доходів членів цього кооперативу під час провадження ними сільськогосподарської діяльності та на захист їхніх економічних інтересів [3].

Розглянемо динаміку зміни чисельності наявних в Україні сільськогосподарських коопе-

Таблиця 1. Динаміка наявності в Україні сільськогосподарських кооперативів та фермерських господарств, од.

Види підприємств	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Фермерське господарство	49095	49169	47356	43743	44409	45035
Ланцюговий темп росту, %	-	100,15	96,31	92,37	101,52	101,41
Сільськогосподарський виробничий кооператив	1224	1192	1064	998	997	996
Ланцюговий темп росту, %	-	97,39	89,26	93,80	99,90	99,90
Сільськогосподарський обслуговуючий кооператив	947	1035	928	949	1017	1073
Ланцюговий темп росту, %	-	109,29	89,66	102,26	107,17	105,51

Джерело: побудовано за даними [4].

ративів та фермерських господарств, як потенційних учасників кооперативного руху.

За період 2013—18 рр. дещо знизилася кількість фермерських господарств (на 4060 од. порівняно з 2013 р.), виробничих кооперативів (на 228 одиниць), але зросла кількість обслуговуючих кооперативів (на 126). Більш детально і ґрунтовно оцінити результативність діяльності сільськогосподарських кооперативів в Україні складно, оскільки немає у необхідних статистичних даних.

Позитивним моментом у розвитку сільської місцевості є прийняття Концепції розвитку фермерських господарств та сільськогосподарської кооперації на 2018—2020 рр, та виділення на неї щорічного фінансування в розмірі 1 млрд грн. У результаті очікується збільшення частки фермерських господарств у виробництві продукції сільського господарства до 12%; орієнтація на переробку продукції в середині країни замість сировинної моделі сільського господарства; зростання кількості створених фермерами робочих місць із 100 тис. до 0,5 млн (у п'ять разів) [5].

По суті кооперативи є засобом посилення конкурентних позицій дрібних товаровиробників на ринку у порівнянні з крупними товаровиробниками сільськогосподарської продукції. Однак при цьому має місце участь агрохолдингів у створенні кооперативів в ареалі своєї виробничо-господарської діяльності в межах реалізації власних соціальних зобов'язань.

За підтримки агрохолдингу "Мрія", який веде свою діяльність на заході України, розпочали свою діяльність та досить успішно функціонують кооперативи: "Файна поляна" с. Хоробрів Козівського району, "Годувальниця" у с. Біще Бережанського району, МПП "ЕКОМ" с. Куряни Бережанського району, кооператив "Щедрий край" у с. Старий Почаїв Кременецького району, "Старий млин" у с. Ценів Козівського району Тернопільської області; "Купинчанка" у с. Ку-

пин Городоцького району, кооператив по обробітку ґрунту Чемеровецького району Хмельницької області, кооператив "Подвір'яночка" Чернівецької області. Кооперативні ініціативи, що знаходять підтримку в громаді більш охоче фінансуються "Мрією". У 2017 р. агрохолдингом "Мрія" в підтримку кооперативного руху інвестовано 1 317 537 грн [6].

За підтримки агрохолдингу 11 кооперативів Тернопільщини створили об'єднання "Файні Газди" з метою формування більших товарних партій сировини для збуту на вигідніших умовах, налагодження професійного бухгалтерського обліку та документообігу, стиму-

лювання розвитку малих кооперативів, співпраця з органами місцевої влади, лобювання інтересів і захист прав своїх членів та взаємодопомога щодо участі у міжнародних грантах і програмах підтримки кооперації. В перспективі також створення спільного транспортно-логістичного центру, будівництво переробних потужностей, зокрема — цеху глибокої заморозки ягід, облаштування у торгівельних центрах кооперативних стелажів із продукцією від "Файних Газд" [7].

Така співпраця між великими та малими товаровиробниками на кооперативних засадах з вирішення питань розвитку виробничої та соціальної сфер села та розвитку місцевості є основою для подальшого успішного розвитку.

Спробуємо охарактеризувати алгоритм формування кооперативної моделі розвитку місцевих громад.

Насамперед, доцільно забезпечити достатній рівень взаємної довіри між потенційними учасниками кооперування чи місцевої громади, який базується на особистісних характеристиках членів, їх репутації; вмінні налагоджувати і підтримувати дружні стосунки. Таким чином зменшуються ймовірні невизначеності та ризики.

Наступним етапом є спонукання до взаємовідносин у процесі реалізації спільних інтересів, яке, як правило, виходитиме від ініціаторів кооперації, що супроводжуватиметься розробкою правил взаємодії на основі вже встановлених довірчих відносин.

Завершальний етап — власне кооперація / інтеграція, що передбачає використання налагодження комунікаційних зв'язків, впровадження адміністрування організацією, розробку спільного плану дій — власної стратегії.

Тісні зв'язки в соціальних мережах дозволяють посилити як кооперативну, так і загальну довіру. Більша солідарність між учасника-

Таблиця 2. Ключові фактори успіху кооперування в сільській місцевості

Фактор успіху		Характеристика фактора
1	Залучення учасників	Вирішення проблеми безперервної мотивації та самоідентифікації зі своєю організацією передбачає залучення авторитетних учасників, позитивне сприйняття в суспільстві, демонстрація вигод від спільної діяльності, сприятливий психологічний клімат, відкритість, реальний позитивний вплив на учасників
2	Соціальні та професійні здібності учасників	Готовність до інновацій, навчання в процесі роботи, тренування; саморозвиток, зовнішнє консультування
3	Організаційна структура	Комунікація, кооперація, управління шляхом власної участі, постійного інформування, вирішення поточних операційних завдань, відповідальності за результати, створення мережі
4	Якість організації	Професійні якості, орієнтація на успіх, реалістичні цілі, гнучкість, адаптація стратегії відповідно до змін
5	Рівень сприйняття та співпраці	Віра в систему, взаємна довіра, справедливе прийняття рішень, орієнтація на консенсус, прозорість
6	Доступ до матеріальних ресурсів	Політична підтримка, здатність брати участь у грантових програмах, вміння контактувати

Джерело: власні дослідження.

ми, загальні норми та вищий рівень довіри може бути пов'язана з більш високими ступенями однорідності.

Необхідною та, на нашу думку, критичною умовою успішного кооперування та активної участі в розвитку місцевих громад є бажання місцевих жителів інвестувати власний час та капітал для поліпшення "життєздатності" свого середовища проживання. Чим більш депресивною є територія, тим менший взаємозв'язок та приналежність до неї відчувають місцеві мешканці. Високоосвічені люди, які могли б стати ініціаторами змін, часто виїжджають першими, що сприяє подальшому занепаду сільської місцевості.

Одним з важливих аспектів місцевого розвитку є роль соціального капіталу. В умовах схожих економічних проблем регіони з високим рівнем соціального капіталу покращать своє становище швидше, ніж регіони з низьким рівнем соціального капіталу. Це особливо актуально для розвитку кооперативу: коли люди знають і довіряють один одному, мають виправдані сподівання від кооперативу, а також історію спільної роботи з вирішення проблем, вони формують потужний механізм для досягнення колективних цілей.

Основними складовими успішного кооперування в сільській місцевості є професіоналізм, ефективна організаційна структура, залучення учасників, їх здібності, рівень прийняття кооперативної ідеї та співпраці; доступ до матеріальних ресурсів. Більше детально розглянемо їх в таблиці 2.

У процесі формування спільного плану дій необхідно визначити початкові умови, специфічні для регіону, для того, щоб адаптувати стратегію до конкретних місцевих умов. Крім того, слід враховувати специфічну взаємодію потенціалів успіху. Наприклад, рівень сприйняття та співпраці залежить також від здатності суб'єктів спілкуватися та вирішувати конфлікти. Крім того, необхідно враховувати

"мінімальний чинник": єдиний критичний потенціал успіху, який може зіпсувати весь процес співпраці. Наприклад, якщо залучення учасників є низьким, успіх навряд чи буде, навіть якщо інші п'ять факторів успіху є сприятливими та добре розвиненими.

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ЦЬОМУ НАПРЯМІ

У процесі дослідження встановлено, що переваги та можливості кооперації можуть бути успішно використані для вирішення проблем сільського розвитку. Так, формування мережі кооперативів, напрацювання досвіду взаємодії в процесі реалізації економічних та соціальних інтересів учасників кооперативного руху може бути використано при формуванні самодостатніх сільських громад. Тобто кооперативна модель взаємодії може бути використана як основа сільського розвитку.

Основними етапами алгоритму формування кооперативної моделі розвитку місцевих громад є формування взаємної довіри; спонукання до співпраці у процесі вирішення спільних для потенційних учасників кооперативу / громади проблем; кооперування / створення громади.

Ключовими факторами успіху спільних діє визначено широке залучення учасників; їх соціальні та професійні здібності, які можуть бути використані в процесі досягнення спільно поставлених задач; ефективна організаційна структура кооперативу / громади; якість організації, її відкритість, прозорість, гнучкість та здатність адаптуватися; рівень сприйняття в суспільстві; доступ до ресурсів.

Перспективою подальших досліджень буде моделювання взаємодії сільських жителів у процесі формування спільних стратегій розвит-

ку у процесі створення конкретних об'єднаних територіальних громад.

Література:

1. Тимошенко Ю. Пояснювальна записка до проекту закону України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо становлення і розвитку сільськогосподарської кооперації та її державної підтримки" [Електронний ресурс]. — 2017. — Ю. Тимошенко. — 20. — Режим доступу до ресурсу: <https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=7&ved=0ahUKEwiJpKfzjr3bAhVCFywKHXYyDhoQFghbMAY&url=http%3A%2F%2Fw1.c1.rada.gov.ua%2Fpls%2Fzweb2%2Fwebproc34%3Fid%3D%26pf3511%3D62057%26pf35401%3D428143&usg=AOvVaw1MZBVTZ6oUJXOYpA0HtuWQ>

2. Human development report [Електронний ресурс] // New York Oxford Oxford University Press. Published for the United Nations Development Programme (UNDP). — 1993. — Режим доступу до ресурсу: http://hdr.undp.org/sites/default/files/reports/222/hdr_1993_en_complete_nostats.pdf

3. Закон України "Про сільськогосподарську кооперацію" від 19.01.2013 № 469/97-вр // Відомості Верховної Ради України. — 1997. — № 39. — Ст. 261. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/469/97-%D0%B2%D1%80>

4. Кількість суб'єктів ЄДРПОУ за організаційно-правовими формами господарювання [Електронний ресурс] // Державна служба статистики України. — 2018. — Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

5. Розпорядження Кабінету Міністрів України "Про схвалення Концепції розвитку фермерських господарств та сільськогосподарської кооперації на 2018-2020 роки" від 13 вересня 2017 р. № 664-р [Електронний ресурс]. — 2017. — Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/664-2017-%D1%80>

6. Інвестиції у соціальні проекти та податкові відрахування Агрохолдингу "МРІЯ" у 2017 році [Електронний ресурс] — Режим доступу: http://mriya.ua/fileadmin/user_upload/Mriya_Agroholding_CSR_2017.pdf

7. 11 кооперативів Тернопільщини створили об'єднання "Файні Газди" [Електронний ресурс] // Терноград. — 2017. — Режим доступу: <https://ternograd.te.ua/2017/12/11-%D0%BA%D0%BE%D0%BE%D0%BF%D0%B5%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B8%D0%B2%D1%96%D0%B2-%D1%82%D0%B5%D1%80%D0%BD%D0%BE%D0%BF%D1%96%D0%BB%D1%8C%D1%89%D0%B8%D0%BD%D0%B8-%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%BE%D1%80%D0%B8%D0%BB> (Accessed 4 June 2018).

0%BB%D1%8C%D1%89%D0%B8%D0%BD%D0%B8-%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%BE%D1%80%D0%B8%D0%BB

References:

1. Tymoshenko, U. (2017), "Explanatory note to the draft law of Ukraine "On Amending Certain Legislative Acts of Ukraine Concerning the Formation and Development of Agricultural Cooperatives and Its State Support". [Online], available at: <https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=7&ved=0ahUKEwiJpKfzjr3bAhVCFywKHXYyDhoQFghbMAY&url=http%3A%2F%2Fw1.c1.rada.gov.ua%2Fpls%2Fzweb2%2Fwebproc34%3Fid%3D%26pf3511%3D62057%26pf35401%3D428143&usg=AOvVaw1MZBVTZ6oUJXOYpA0HtuWQ> (Accessed 4 June 2018).

2. United Nations Development Programme (1993) "Human development report", Oxford University Press, [Online], available at: http://hdr.undp.org/sites/default/files/reports/222/hdr_1993_en_complete_nostats.pdf. (Accessed 4 June 2018).

3. The Verkhovna Rada of Ukraine (2013), The Law of Ukraine "About agricultural cooperation", available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/469/97-%D0%B2%D1%80> (Accessed 4 June 2018).

4. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrayiny (2018), "Number of OSREOU subjects for organizational and legal forms of management", [Online], available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (Accessed 4 June 2018).

5. Cabinet of Ministers of Ukraine (2017), "On Approval of the Concept of Development of Farmers and Agricultural Cooperatives for 2018-2020", [Online], available at: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/664-2017-%D1%80> (Accessed 4 June 2018).

6. The Mriya Agroholding (2017), "Investments in social projects and tax deductions from the holding "Mriya" in 2017", [Online], available at: http://mriya.ua/fileadmin/user_upload/Mriya_Agroholding_CSR_2017.pdf. (Accessed 4 June 2018).

7. Ternograd (2017), "11 cooperatives of the Ternopil region have created the "Faini Gazdy" association", [Online], available at: <https://ternograd.te.ua/2017/12/11-%D0%BA%D0%BE%D0%BE%D0%BF%D0%B5%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B8%D0%B2%D1%96%D0%B2-%D1%82%D0%B5%D1%80%D0%BD%D0%BE%D0%BF%D1%96%D0%BB%D1%8C%D1%89%D0%B8%D0%BD%D0%B8-%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%BE%D1%80%D0%B8%D0%BB> (Accessed 4 June 2018).

Стаття надійшла до редакції 06.06.2018 р.